

De centrum-rechtse afgrond

Normalisering van het abnormale

De verkiezingen in Hongarije mondden uit in een verpletterende overwinning van Péter Magyar en zijn Tisza partij. Wat kunnen andere politieke partijen hiervan leren?

Foto | Istvan Csak

door Arjen van Witteloostuijn

Péter Magyar

De overwinning is heel groot. Alle peilingen wezen in de richting van een overwinning van de Hongaarse oppositieleider Péter Magyar, maar vanwege de oneerlijke verkiezingen vol manipulaties en een Fidesz-herschreven verkiezingsstelsel, bleef het tot het einde toe de vraag of het voldoende zou zijn – voldoende voor een meer-

derheid in het parlement, en liefst ook voldoende voor een tweederdemeerderheid die in staat zou zijn de Grondwet te repareren. Maar het is gelukt: Tisza heeft ruim twee derde van de parlamentszetels in handen gekregen. Deze overwinning is niet alleen van groot geopolitiek belang, maar biedt ook inzicht in wat kan werken om uiterst rechts te verslaan. Veel politieke partijen worstelen met die vraag in een wereld waarin uiterst rechts in vrijwel alle liberale democratieën aan een onstuitbare opmars bezig is – een wereld waarin Donald Trump dagelijks agressief in de weer

is om de internationale orde naar zijn uiterst-rechtse hand te zetten. Wat kan van de verpletterende overwinning van Péter Magyar en zijn Tisza worden geleerd?

Voordat die vraag deugdelijk kan worden beantwoord, is het van belang te erkennen dat het Tisza van Péter Magyar op heel veel terreinen helemaal niet veel van het Fidesz van Viktor Orbán afwijkt. Ook Tisza is een oerconservatieve partij die in veel lijkt op de Nederlandse SGP. Centraal staat een christelijk-geïnspireerd conservatisme dat weinig ruimte laat voor wat uiterst rechts woke noemt. Ook Tisza moet niks hebben van immigratie en ook Tisza stelt ouderwetse familiewaarden centraal. De LHBTQ+-gemeenschap moet van een nieuwe Tisza-regering geen hele hoge verwachtingen koesteren. Tisza verschilt vooral van Fidesz in de weerzin tegen autocratie en corruptie. Die weerzin vertaalt zich in een andere invulling van het uiterst-rechtse nationalistische narratief. Péter Magyar ziet meer in de EU als bondgenoot dan in Rusland. En hij heeft beloofd om de autocratische 'hervormingen' van Fidesz terug te draaien. Hij zegt de illiberale democratie van Viktor Orbán weer terug in de bedding van zijn liberale alternatief te willen dirigeren. Daarom is zijn eerste bestemming ook Warschau, omdat Donald Tusk met

“Met uiterst rechts mee-roepoeteren verzwakt de democratische rechtsstaat zonder dat de uiterst-rechtse kiezer wordt teruggelokt.”

dezelfde opdracht worstelt. Het blijkt niet mee te vallen om autocratische elementen uit de haarvaten van de samenleving te verdrijven. Hopelijk gaat de tweederdemeerderheid waarover Tisza beschikt veel uitmaken.

De doodlopende weg van centrumrechts

In andere Westerse democratieën zijn centrumpartijen (nog) niet in staat gebleken een adequaat antwoord te vinden op de opkomst van uiterst rechts. Wat vooral opvalt, is dat veel centrumpartijen hun heil zoeken in verdere verrechtsing. Het gevolg is dat vrijwel het hele politieke spectrum is opgeschoven naar rechts. Veel van de agenda van uiterst rechts is genormaliseerd. Allerlei politieke partijen doen voortdurende en verwoede pogingen om concurrenten te overschreeuwen in de sfeer van immigratiestrengheid. Vrijwel allemaal hameren zij op extra strenge varianten van 'law and order' die tegen antirechtsstatelijkheid aanschuren. Ook prominente centrumlinkse partijen hebben deze strategie geadopteerd. In Denemarken is op nogal wat terreinen een Bijbelachtige exegese nodig om verschillen te vinden tussen sociaaldemocraten en uiterst rechts. In het Verenigd Koninkrijk weet Labour van gekkigheid niet meer welke strengheid uit de hoge beleidshoed moet worden getoverd om Nigel Farage en zijn Reform UK de enorme rugwind uit de zeilen te nemen. Deze centrumlinkse voorbeelden zijn echter een schaarse uitzondering op de regel, want bijna overal zit vooral centrumrechts aan het stuur. En vooral daar is massaal een doodlopende weg ingeslagen – of preciezer: drie doodlopende wegen.

De eerste doodlopende weg is het kopiëren van grote delen van de agenda van uiterst rechts. Niet alleen wordt daarmee een nationalistisch-nativistische toon gezet, maar daarnaast wordt zodoende aan fundamentele pijlers van de democratische rechtsstaat gezaagd. Asielzoekers zijn niet de oorzaak van alle problemen. Illegaliteit crimineel verklaren is anti-rechtsstatelijk. De armoede en ongelijkheid vergroten zwengelt het maatschappelijke ongenoegen verder aan. Het demonstratierecht beperken druist in tegen de rechtsstatelijke pijler van vrije meningsuiting. Met uiterst rechts mee-roepoeteren verzwakt de democratische rechtsstaat zonder dat de uiterst-rechtse kiezer wordt teruggelokt. Ook in Nederland nemen partijen als het CDA en in mindere mate D66 grote delen van de agenda van Geert Wilders c.s. over zonder met de ogen te knippen. Het is een gotspe

dat het minderheidskabinet ervoor heeft gekozen de asielwetten van Marjolein Faber vrijwel onverkort op de agenda te houden, terwijl grote delen van het bij het CDA zo geliefde maatschappelijke middenveld paginagrote advertenties in landelijke dagbladen plaatsen om nogmaals duidelijk te maken dat het enige dat deze 'strengste asielwetten ooit' goed kunnen, is heel hard rammelen.

De tweede doodlopende weg heeft van doen met de regelmatige toename tot uiterst rechts voor politieke steun. In het Europese Parlement stemt de centrumrechtse fractie met vooral veel christendemocraten regelmatig mee met één of meer van de uiterst-rechtse fracties om nog rechtser beleid door dat parlement te loodsen. Handjeklap met uiterst rechts is in die kringen in Brussel of Straatsburg inmiddels een geaccepteerde politieke praktijk. In Nederland zou de VVD na het debacle met de PVV het liefst JA21 in de coalitie hebben gehaald. Dat stuitte weliswaar op een veto van vooral D66, maar

“Het lijkt erop alsof de ultraconservatieve vleugel de sociaalliberale fractie naar de marge van irrelevantie heeft weten te manoeuvreren.”

intussen ziet het minderheidskabinet geen enkel bezwaar tegen overleg met en steun van datzelfde JA21 of de groep Markuszower (sinds kort DNA geheten). Het is niet alsof Annabel Nanninga of Gidi Markuszower plotseling de gevaren van het uiterst-rechtse gedachtegoed hebben ingezien. De vrijage van Gidi Markuszower met de complottheorie van omvolking of de rechtvaardiging van een gewelddadige overheid in de strijd tegen van alles en nog wat zeggen voldoende. Veel voorstellen die in die kringen circuleren, zijn nog even ongrondwettelijk of anti-rechtsstatelijk als vroeger. Dat lijkt echter niet langer vriendelijk en zakelijk koffiedrinken in de weg te staan.

De derde doodlopende weg betreft de normalisering van de agressieve toon van het debat. Daaraan maakt niet iedereen zich (even) schuldig, maar te veel politici lijken zich gedwongen te voelen de kwalijke retorische stijl van uiterst rechts over te nemen. Dat onderweg de waarheid sneuvelt, wordt voor lief genomen. De Duitse Bondskanselier Friedrich Merz staat inmiddels bekend om het ene retorische slippertje na het andere. In Nederland maakt vooral de VVD zich hieraan schuldig, met een partijleider die X misbruikt voor de verspreiding van retorische onwaarheden. Dat is bijzonder zorgelijk omdat formele instituties in hoog tempo afbladderen zodra de ondermijnende werking van anti-rechtsstatelijk gedrag van de politieke elite zich ertegen heeft gekeerd. De razendsnelle afbladdering van formele 'checks-and-balances' in de Verenigde Staten spreekt boekdelen. De dagelijkse en tomeloze agressie van de Amerikaanse president in woord en daad tegen alles en iedereen die hij als 'woke' ziet, heeft de democratische rechtsstaat in het voormalige baken van vrijheid in ongekend tempo aan het wankelen gebracht.

Het voorbeeld van de VVD

Het voorbeeld van de VVD is extra zorgwekkend. Ongetwijfeld worden allerlei genuanceerde en erudiete interne partijdiscussies gevoerd over het beleid en de koers. Wat

Arjen van Witteloostuijn

“Met de normalisering van uiterst rechts graaft centrumrechts het graf van de democratische rechtsstaat.”

wij als burger en kiezer zien en horen impliceert uiteraard een eendimensionale blik op een partij met zoveel leden en stromingen. Maar nuance binnen de partij helpt de democratische rechtsstaat niet verder. Immers: de werkelijke invloed van de VVD volgt uit wat de partij voelbaar en zichtbaar doet en zegt in het publieke domein – wat staat in verkiezingsprogramma's, de retoriek die wordt gebezigd, de toon van het debat in de Tweede Kamer, de concrete beleidsvoorstellen die worden gelanceerd, de uitspraken bij *Pauw & De Wit* en *Vandaag Insi-de*, de coalities die worden gesloten, de uitingen op X, de amendementen die worden ingediend, *et cetera*. Dat is wat de publieke opinie beïnvloedt. Dat is wat het electoraat in beweging brengt. En met die blik van buiten moet worden geconstateerd dat de VVD in de afgelopen jaren sterk van karakter is veranderd.

Het lijkt erop alsof de ultraconservatieve vleugel de sociaalliberale factie naar de marge van irrelevantie heeft weten te manoeuvreren. Op veel terreinen is de politieke agenda van de VVD tegen die van de PVV gaan aanschurken. Voor een buitenstaander kunnen de motieven achter deze beweging moeilijk worden vastgesteld, maar het vermoeden lijkt gerechtvaardigd dat hier ten minste ten dele electorale overwe-

gingen aan ten grondslag liggen. In dat geval zou eerder sprake zijn van politiek opportunisme dan van inhoudelijke overtuiging. Wat hier ook van zij, het resultaat is hetzelfde. De traditionele nadruk op 'law and order' is zover aangescherpt dat met enige regelmaat anti-rechtsstatelijk terrein wordt betreden. Het neoliberale karakter¹ van de sociaaleconomische agenda is opgeschroefd. Achter de façade van de 'hardwerkende Nederlander' worden vooral het bedrijfsleven en de vermogende medelander ontzien bij de zoektocht naar extra overheidsmiddelen. Het “strengste asielbeleid ooit” wordt Faberiaans gepropageerd. Met het pleidooi voor financieel Calvinisme wordt Colijn geïmitteerd. De Eurosceptis heeft weer een blinkende onderhondsbeurt gekregen. *Et cetera*.

Niet alleen is de VVD inhoudelijk ver naar rechts opgeschoven, maar daarnaast heeft de partij ook haar politieke gedrag daaraan aangepast. Allereerst heeft de partij PVV-achtige retoriek overgenomen. Daarbij zijn feiten van ondergeschikt belang geworden. X is een belangrijk communicatiekanaal. Dat maakt het bijvoorbeeld mogelijk GroenLinks-PvdA (sinds kort Progressief Nederland of PRO) bij voortduring als radicaallinks weg te zetten. Zodoende wordt het politieke midden narratief flink naar rechts verschoven. Dat vertaalt zich ook in werkelijke politieke daden. Moeiteloos is zonder veel blikken of blozen een akkoord met de PVV gesloten, met Schoof I tot gevolg. Na 1,5 jaar retorisch geweld en feitelijke stilstand is in campagnetijd en daarna GroenLinks-PvdA tot paria verklaard, met gelijktijdig flirtgedrag richting uiterst rechts, met name JA21. Hoewel de partij licht verlies heeft geleden in de verkiezingen van het najaar van 2025, zijn in de formatiebesprekingen beide winnaars CDA en D66 zodanig gegijzeld dat een moeizaam minderheidskabinet het resultaat is. Intussen wordt schaamteloos steun gezocht bij radicaal-rechts, terwijl het mondiale leiderschap van MAGA-Trump met enige regelmaat opzichtelijk wordt geprezen.

Wat is nog liberaal aan de VVD?

Op de *website* van de VVD is na wat doorklikken het volgende te vinden: “De VVD is een liberale partij. Dat betekent dat wij een samenleving met zo veel mogelijk vrijheid voor mensen willen. De keuzes die wij maken komen voort uit onze vijf liberale kernwaarden.” Die vijf waarden zijn verder uitgewerkt onder de kop “Liberale waarden”: vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid. Dat is een prachtig vijftal. De invulling ervan na nog wat doorklikken is even prachtig. Daar staat bijvoorbeeld: “Je mening kunnen geven zonder gearresteerd te worden”, “Met een buitenlandse achternaam gewoon worden uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek”, “Mensen helpen die zichzelf niet kunnen redden” en “Goede zorg voor arm en rijk en jong en oud.” Op diezelfde *website* worden ook standpunten verwoord waarvan mag worden aangenomen dat die een politieke vertaling zijn van die vijf liberale waarden. Weer een paar voorbeelden: “Mede door de hoge asielinstroom staan voorzieningen zoals de woningmarkt en het onderwijs onder druk”, “Werken, ondernemen en initiatief nemen moeten juist worden aangemoedigd. Wij willen daarom stoppen met verder nivelleren” en “Onze vrije manier van leven is niet onderhandelbaar. Dat geldt ook voor de mensen die het recht op demonstratie, een groot goed in onze rechtsstaat, misbruiken door gevaarlijke situaties te creëren op snelwegen of door universiteitsgebouwen te bezetten.”

Liberalisme bestaat in allerlei soorten en maten. Welk liberalisme spreekt

Foto | Orange Pictures

uit de vijf liberale waarden en welk uit de feitelijke politieke keuzes? Wat is precies liberaal aan het beperken van het demonstratierecht, het strafbaar stellen van illegaliteit, het ongemoeid laten van belastingen op vermogen en de verdere verschraving van de sociale zekerheid? Uit de feitelijke politieke keuzes spreekt een conservatisme dat is opgeschoven in de richting van uiterst rechts. Onderweg worden fundamentele pijlers onder de democratische rechtsstaat geofferd. Ook feiten lijken van ondergeschikt belang te zijn geworden. De koppeling van de hoge asielstroom aan mankerend onderwijs en een falende huizenmarkt kan bijvoorbeeld onmogelijk op feiten zijn gestoeld. Daarvoor is die asielstroom, hoe hoog ook, veel te klein. Deze wisseling van perspectief in de richting van uiterst rechts spreekt ook uit de retoriek die veel VVD-politici bezigen. Door een dergelijke retorische bril wordt GroenLinks-PvdA radicaallinks en Douwe Bob een antisemiet. Deze ommekeer bij de VVD is koren op de molen van extreem- en radicaalrechts.

Normalisering van wat abnormaal zou moeten zijn

Het gevolg van de karakterverandering van de VVD, en in mindere mate van het CDA en D66, is bijzonder zorgelijk. Uiterst rechts is daardoor inmiddels volkomen genormaliseerd. De verruwing van het taalgebruik is onstuitbaar. De welvaartsstaat wordt verder verschraald. Stemsteun van radicaalrechts is gewoon geworden. De sluipende ondermijning van de democratische rechtsstaat wordt niet gestopt. Het electoraat neemt dat over. Als ook centrumrechts

radicaal-rechtse taal uitslaat, en dat deels ook omzet in concreet beleid, dan is steun voor het origineel moeite- en schaamteloos verkoopbaar. FvD – het nog radicalere zusje van de PVV – stijgt in de peilingen. Het electorale blok aan de extreem- en radicaal-rechtse zijde van het politieke spectrum blijft gestaag groeien. Argumenten dat daarmee de democratische rechtsstaat in gevaar komt, zijn blijkbaar aan centrumrechtse dovemans oren gericht. De weg mag dan doodlopen, maar dat is geen enkele reden voor een ommekeer. De karavaan trekt verder, zij het dat alleen bij elk kruispunt voor de afslag verder naar rechts wordt gekozen. In het binnenland blijft centrumrechts de rugwind voor uiterst rechts aanwakkeren. In het buitenland wordt slaafs het bizarre gedrag van Donald J. Trump doodgezwegen of zelfs zalvend weggepraat.

Het besef dat de maatschappij zich sterk laat beïnvloeden door wat zij de politiek horen zeggen en zien doen, lijkt nauwelijks tot het centrumrechtse kabinet te zijn doorgedrongen. Wie zaait, zal oogsten. De publieke opinie en de politieke agenda versterken elkaar wederzijds, als twee kanten van dezelfde echokamer, maar het effect van politiek op maatschappij is beduidend groter dan omgekeerd. Daar

“Het lijkt erop alsof de ultraconservatieve vleugel de sociaalliberale factie naar de marge van irrelevantie heeft weten te manoeuvreren.”

wordt uiteindelijk de hoofdtoon gezet. Nadat de minderheidscoalitie in het politieke moeras is vastgelopen, zullen nog meer kiezers, deels uit ar(re)moede en frustratie, hun heil verder naar rechts zoeken. Met de normalisering van uiterst rechts graaft centrumrechts het graf van de democratische rechtsstaat. Maar het is nog niet te laat. Als het centrumrechtse kabinet een halt toeroept aan de cumulatieve verschraling van de welvaartsstaat, de democratische rechtsstaat bloedserieus neemt, vooral steun ter centrum-linkerzijde zoekt, radicaal-rechtse beleid en taalgebruik systematisch afkeurt en de retoriek normaliseert, is nog niet alle hoop verloren.² Het is niet nodig om het oerconservatisme van Péter Magyar te imiteren om het tij te keren.

Arjen van Witteloostuijn is hoogleraar Bedrijfskunde en Economie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Daarnaast is hij actief betrokken bij Antwerp Management School en is hij lid van de KNAW (Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen).

Dit opiniestuk verwoordt de persoonlijke standpunten van de auteur. Wilt u hierop reageren? Stuur dan uw reactie naar redactie@liberaalkompas.nl.

1. Ook hier is in theorie nuance op zijn plaats omdat onduidelijk is wat neoliberalisme precies betekent. Het is een wonderlijke ahistorische vergaarbak van met alles en nog wat geworden dat vooral door criticasters wordt gebruikt om partijen als de VVD aan te vallen. Dat hebben Martin van Hees, Patrick van Schie en Mark van de Velde alweer in 2014 in een analyse met chirurgische precisie haarfijn blootgelegd (*Neoliberalisme. Een politieke fictie*, gepubliceerd bij Boom). Ook dat is waar, maar doet in het publieke debat, de politieke arena en de strijd om het electoraat verder weinig ter zake.
2. Voor een uitvoerige analyse verwijst ik naar mijn recente boek *The End of Democracy as We Know It: Exclamation or question mark!? The accelerating process of democratic backsliding in liberal democracies* (Amsterdam: VU), gratis beschikbaar via https://www.mejudice.nl/docs/default-source/download/democracy_end_book.pdf?sfvrsn=-ba8b807c_o.